

Din Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamlarının Kazanımların Gerçekleşme Düzeyine Etkisi (Hitabet Dersi Örneği)

The Effect of Out-of-School Learning Environments in Religious Education on the Realization Level of Gains (Oratory Lesson Example)

Ahmet Yaman* 

Dr., Malatya Anadolu İmam Hatip Lisesi

PhD, Malatya Anatolian Imam Hatip High School

Malatya / Türkiye

ahmetyaman0101@hotmail.com | <https://orcid.org/0009-0005-4047-8855>

Recep Uçar 

Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi

Assoc. Prof., Inonu University, Faculty of Theology, Philosophy and Religious Sciences, Religious Education

Malatya / Türkiye

recep.ucar@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0003-0520-577X>

* Corresponding Author / Sorumlu Yazar

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.1540634

Cite as / Atıf: Yaman, Ahmet – Uçar, Recep. “Din Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamlarının Kazanımların Gerçekleşme Düzeyine Etkisi (Hitabet Dersi Örneği)”. *Marife* 25/1 (2025) 180-210.

<https://doi.org/10.33420/marife.1540634>

Article Information / Makale Bilgisi

Received / Geliş Tarihi: 29.08.2024

Accepted / Kabul Tarihi: 26.02.2025

Published / Yayın Tarihi: 30.06.2025

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.



Copyright / Telif Hakkı: “This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License.” / “Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilmez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.”

Ethical Statement / Etik Beyan: * This study was produced based on the PhD thesis named “The Effect Of Out-Of-School Learning Environments In Religious Education On The Realization Level Of Gains (Oratory Lesson Example)” (Inonu University, Social Sciences Institute, 2024, Malatya). / Bu makale “Din Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamlarının Kazanımların Gerçekleşme Düzeyine Etkisi (Hitabet Dersi Örneği)” başlıklı doktora tezinden (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024, Malatya) yararlanılarak hazırlanmıştır.

Din Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamlarının Kazanımların Gerçekleşme Düzeyine Etkisi (Hitabet Dersi Örneği)

Özet

Okul dışı öğrenme, öğretim programındaki kazanımlara uygun olarak, etkili öğretim yapmak, soyut bilgileri somutlaştırmak, insan ve çevre ilişkisiyle ilgili farkındalık oluşturmak için okulun dışında yapılan eğitim olarak tanımlanabilir. Okul dışı öğrenme rastgele yapılan bir uğraş ya da eylem değil, aksine öğretim programı kapsamında öğretmen ya da rehber liderliğinde, önceden planlanmış ve yapılandırılmış eğitimsel etkinliklerden oluşan bir öğrenme şeklidir. Bu çerçevede kütüphaneler, parklar, planetaryumlar, dini mekânlar, tarihi yapılar, bilim merkezleri, müzeler, huzur evleri, sevgi evleri, insani yardım kuruluşları normal ders müfredatı kapsamında eğitim için kullanılabilen mekanlardır. Geçmişten günümüze, savaş ve avlanma eğitimi, akademik meslek ve din eğitimi olmak üzere her alanda kullanılagelen okul dışı öğrenmenin, günümüz eğitim anlayışında da günden güne değerinin arttığı ve bir öğretim yöntemi olarak okullardaki yerini aldığı göze çarpmaktadır. Buna paralel olarak okul dışı öğrenmeyi çeşitli yönleriyle konu alan ulusal ve uluslararası düzeyde nitel, nicel veya karma yöntemde birçok araştırma yapıldığı da açıkça görülmektedir. Literatür incelendiğinde çalışmaların daha çok fen bilgisi, coğrafya, tarih gibi derslerde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Bu derslerde olduğu gibi din öğretiminde de okul dışı öğrenme üzerine araştırma yapmanın bir ihtiyaç olduğu kanaatine varılmıştır. Zira din öğretiminde okul dışı öğrenmenin kazanımları elde etmede anlamlı bir etkisinin olup olmadığı, uygulamalardaki olumlu ve olumsuz taraflarının ne olduğu ve ne tür öğrenmelere imkân verdiği gibi hususların bilimsel bir temelde ele alınarak araştırılması büyük önem arz etmektedir. Din öğretiminde de bazı çalışmalar yapıldığı görülmektedir ancak bunların sadece Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde olması, ayrıca çalışma alanlarının sınırlı olması hem yöntem hem de içerik olarak daha kapsamlı bir çalışmaya ihtiyaç olduğu kanaatini uyandırmış ve bu çalışmanın yapılmasına karar verilmiştir. İmam hatip lisesi meslek dersleri alanında yapılan ilk çalışma olması ve karma yöntemde yapılmasıyla diğerlerinden ayrılan bu çalışmanın, alandaki ciddi bir boşluğu doldurduğu söylenebilir. Araştırma için Hitabet ve Mesleki Uygulama dersi, içerik olarak da Hutbe ve Vaaz, Din Hizmetlerinde Cami Musikisi ve Cenaze Adabı üniteleri tercih edilmiştir. Bu çalışma, din öğretiminde okul dışı öğrenme ortamlarının, kazanımların gerçekleşme düzeyine etkisini Hitabet ve Mesleki Uygulama dersi örneğinde araştırmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın temel problemi “İmam Hatip Lisesi Hitabet ve Mesleki Uygulama dersi örneğinde din öğretiminde okul dışı öğrenme ortamlarının kazanımların gerçekleşme düzeyine etkisi nedir?” şeklindedir. Yakınsayan paralel desene göre yürütülen çalışmada nicel veriler, bir deney ve bir kontrol grubuna uygulanan ön test, son test ve kalıcılık testlerinden; nitel veriler ise öğrenci günlükleri, öğrenci görüşme formları ve deney boyunca yapılan gözlem kayıtlarından elde edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubu, Malatya Anadolu İmam Hatip Lisesi’nde 11. sınıfta okuyan 22’si deney, 22’si de kontrol grubu olmak üzere 44 erkek öğrenciden oluşmuştur. Okul dışı öğrenme etkinlikleri kapsamında Hutbe ve Vaaz ünitesi için Malatya Eyüp Sultan Camii, Cami Musikisi ünitesi için Malatya Kernek Karagözlüler Camii, Cenaze Adabı ünitesi için de Malatya Büyükşehir Belediyesi Şehir Mezarlığına gezi yapılmıştır. Çalışmada elde edilen nicel ve nitel veriler birleştirilerek okul dışı öğrenmenin akademik başarıya etkisi, okul dışı öğrenmenin niteliği ve okul dışı öğrenmenin psikolojik etkisi şeklinde üç başlık altında değerlendirilmiştir. Değerlendirmelerde, okul dışı öğrenmenin akademik başarıyı arttırdığı; nitelik olarak daha kalıcı, anlamlı ve etkili öğrenme sağladığı; zevkli, uygulamalı öğrenme ortamıyla derslere daha fazla odaklanma imkânı verdiği; psikolojik olarak da sevdirmeye, motive etmeye ve heyecanlandırma, uygulama konusunda cesaretlendirme ve özgüven aşılama gibi olumlu etkilerde bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Öğrenme Ortamı, Okul Dışı Öğrenme, Hitabet ve Mesleki Uygulama Dersi, Hutbe ve Vaaz.

The Effect of Out-of-School Learning Environments in Religious Education on the Realization Level of Gains in the Imam Hatip High School Curriculum (Oratory Lesson Example)

Summary

Out-of-school learning can be defined as education conducted outside the school to teach effectively, to concretize abstract knowledge, and to raise awareness about human and environmental relations in accordance with the learning outcomes in the curriculum. Out-of-school learning is not a random

effort or action, but rather a form of learning that consists of pre-planned and structured educational activities under the leadership of a teacher or guide within the scope of the curriculum. In this context, libraries, parks, planetariums, religious places, historical buildings, science centres, museums, nursing homes, foster care centres, humanitarian aid organizations are places that can be used for education within the scope of the normal curriculum. It is noticeable that out-of-school learning, which has been used in every field from past to present, including war and hunting training, academic, vocational and religious education, has increased in value day by day in today's educational understanding and has taken its place in schools as a teaching method. In parallel with this, it is clearly seen that many national and international qualitative, quantitative or mixed-method studies have been conducted on out-of-school learning in various aspects. When the literature is examined, it is possible to say that studies are mostly concentrated on courses such as science, geography and history. It is concluded that there is a need to conduct research on out-of-school learning in religious education as in these courses. As it is of great importance to investigate issues such as whether out-of-school learning in religious education has a significant effect on achieving the outcomes, what the positive and negative aspects of the practices are, and what kind of learning it enables on a scientific basis. It is seen that some studies have been conducted in religious education, but the fact that these studies are only in the Religious Culture and Moral Knowledge course and that their study areas are limited has aroused the opinion that there is a need for a more comprehensive study in terms of both method and content, and it was decided to conduct this study. It can be said that this study, which is the first study conducted in the field of Imam Hatip high school vocational courses and which differs from the others by being conducted in a mixed method, fills a serious gap in the field. For the research, the course of Rhetoric and Professional Practice and the units of sermon and preaching, mosque music in religious services and funeral etiquette were preferred. This study aims to investigate the effect of out-of-school learning environments in religious education on the level of achievements of the learning outcomes in the example of Rhetoric and Professional Practice course. The main problem of the research is "What is the effect of out-of-school learning environments on the level of realization of the outcomes of religious education in the example of the Imam Hatip High School Rhetoric and Professional Practice course?". In the study conducted according to the convergent parallel design, quantitative data were obtained from pre-test, post-test and retention tests applied to an experimental and a control group; qualitative data were obtained from student diaries, student interview forms and observation records made during the experiment. The study group of the research consisted of 44 male students, 22 in the experimental group and 22 in the control group, studying in the 11th grade at Malatya Anatolian Imam Hatip High School. Within the scope of out-of-school learning activities, a trip was made to Malatya Eyüp Sultan Mosque for the Khutba and Sermon unit, Malatya Kernek Karagözlüler Mosque for the Mosque Music unit, and Malatya Metropolitan Municipality City Cemetery for the Funeral Manners unit. The quantitative and qualitative data obtained in the study were combined and evaluated under three headings: the effect of out-of-school learning on academic achievement, the quality of out-of-school learning and the psychological impact of out-of-school learning. In the evaluations, it was concluded that out-of-school learning increased academic achievement; provided more permanent, meaningful and effective learning in terms of quality; enabled more focus on lessons with an enjoyable, hands-on learning environment; and psychologically had positive effects such as making them have sympathy, motivating and exciting, encouraging practice and instilling self-confidence.

Keywords: Religious Education, Learning Environment, Out-Of-School Learning, Rhetoric and Professional Practice Course, Sermon and Preaching.

Giriş

Formal ve informal boyutlarıyla hemen her yerde gerçekleşebilen bir olgu olmasına rağmen eğitim denilince akla ilk olarak okul gelmektedir. Okullar; türüne göre öğretim programlarının olduğu, belli bir plan ve program dâhilinde, zaman ve mekân çerçevesinde eğitim öğretim süreçlerinin uygulandığı formal eğitim kurumlarıdır. 19. yüzyıldan bu yana toplumun eğitimi okullar sayesinde gerçekleştirilme-

ye çalışılmaktadır (Şen, 2019, s. 2). Ülkemizde konu ve öğretmen merkezli olarak sürdürülen eğitim öğretim anlayışı, 2000'li yıllardan itibaren terk edilerek belirgin bir biçimde öğrenen/öğrenci merkezli eğitim anlayışına yönelmiştir. Bu anlayışta tüm eğitim-öğretim faaliyetlerinin merkezinde öğrenci yer alırken öğretmen, öğrencilerin aktif olarak eğitim öğretim süreçlerine katılacağı uygun öğrenme ortamını hazırlayan ve onlara öğrenmeleri hususunda kılavuzluk eden kişi pozisyonunda yer alır. Yeni eğitim öğretim anlayışında çoklu zekâ, bireysel farklılıklar, yaparak keşfederek öğrenme, aktif öğrenme, interaktif öğrenme, kazanım gibi kavramların ön plana çıktığı gözlenmektedir. Bu yeni eğitim öğretim anlayışına uygun nitelikte olan yöntemlerden biri de özellikle son yıllarda adını sıkça duymaya başladığımız okul dışı öğrenmedir.

Felsefi temelleri ilköğretilere dayanan (Okur Berberoğlu & Uygun, 2013) ve okul dışı öğrenme olarak adlandırılan bu yaklaşımın Batı dünyasında olduğu gibi Türk ve İslam dünyasında da geçmişten günümüze hem teorik hem de uygulama anlamında birçok örneğine rastlamak mümkündür. Öncelikle Kur'an'ın âlemden ve içindeki varlıklardan hareketle öğrenmeye teşvik eden ayetlerinde; Hz. Muhammed'in zamana ve mekâna sığmayan uygulamalı eğitim faaliyetlerinde; İbn Sahnun (Bayraktar M. F., 2016, s. 28-33), Farabi (Dam, 2016, s. 40), İbn Rüşd (Aruç, 2016, s. 368), İhvan-ı Safa (Koç, 2016, s. 115-120) ve İbn Haldun (Köylü, 2016, s. 534) gibi önemli Müslüman düşünür ve eğitimcilerin uygulamalarında ve fikirlerinde okul dışı öğrenmenin izleri açıkça görülmektedir. Türklerin avlanma ve savaş eğitiminde (Akyüz, 2001, s. 6-8); Arapçanın en saf ve doğru şekliyle öğrenilmesinde (Fayda, 2024); Ahilik Teşkilatı'nın (Demir, 2000, s. 365); (Ekinci, 2012, s. 115), sıbyan mekteplerinin (Akgündüz, 1997, s. 206), tıp eğitiminin (Porman, 2024; Sarı, 2024); ve Süleymaniye Medreselerinin (Yılmaz, 2008, s. 306) teorik ve pratik eğitimin birlikte yürütüldüğü eğitim uygulamalarında okul dışı öğrenme faaliyetlerini görmektedir. Cumhuriyet sonrası 1924'de yayınlanan İlk Okullar Müfredat Programı'nda (Ergün, 1982, s. 70); Köy Öğretmen Okullarında (Ergün, 1982, s. 171); Köy Enstitülerinde (Başaran, 2006, s. 28; Yücel, 2022, s. 51-61) okul dışı öğretim açıkça yer almaktadır. 1936 yılında eğitimin okul dışı etkinliklerle desteklenmesi için çocuk bahçeleri, çocuk kampları, çocuk tiyatrosu ve çocuk kitapevleri gibi bazı kurumlar açılmıştır (Ergin, 1977, s. 2061-2065). Okul dışı öğrenme, bugünün eğitim anlayışında da önemini ve varlığını devam ettirmekte, birçok dersin öğretiminde kullanılmaktadır.

Sadece bilişsel değil aynı zamanda duyuşsal ve psiko-motor öğrenme olanakları da verebilen okul dışı öğrenmeyi etkili kılan neden, öğrencilerin aktif olarak ders etkinliklerine katılmaları; yaparak, yaşayarak, dokunarak öğrenecekleri uygun öğrenme ortamlarında ders görmeleridir. Tekingür (2022, s. 21) de öğrenciler için uygun öğrenme yaşantılarının oluşturulmasının öğrenmeye katkı ve önemini vurgulamakta, yaşantı ve deneyim geçiren bireylerin dinî kavram ve sembollere daha fazla aşina olduklarını, bunları öğrenmelerinin daha kolay olduğunu belirtmektedir. Bunun için de derslerin sınıfta dört duvar arasında tek yönlü olarak işlenmesi yerine, öğrencilerin daha kolay, etkili ve anlamlı öğrenmeleri için ders/konu/kazanım kapsamında okul dışı öğrenme ortamına götürülerek aktif

olarak derse katılmaları ve uygun öğrenme yaşantıları geçirmeleri sağlanmalıdır.

Din öğretiminde okul dışı öğrenme etkinliklerini konu alan araştırmalar yapılmıştır. Çalışmalarda din öğretiminde okul dışı öğrenmenin imkânı (Tosun, 1993); gezi-gözlem ve inceleme yönteminin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersleri için önemi ve öğretmenler tarafından uygulanma durumu (Serin, 2003; Temür, 2007); informal öğrenme ortamlarının DKAB dersindeki başarı ve tutum düzeylerine etkisi (Ekinci, 2020) incelenmiştir. Göküş (2020) yardımseverlik konusu için huzurevi ziyareti çerçevesinde okul dışı öğrenmenin etkisini araştırmış; Çelik ve Evcimik (2021) Okul-Cami Buluşması Projesi kapsamında yaptıkları çalışmada öğretmen ve imam-hatiplerin görüşlerini belirlemiş, projenin geliştirilmesine yönelik öneriler sunmuşlardır. Güngör (2022) DKAB dersi öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenme ortamlarına yönelik görüşlerini araştırırken; Bayraktar & Bozer Bayraktar (2023) ise Kırşehir'in sahip olduğu kültür varlıklarının din öğretiminde kullanım imkânını incelemişlerdir.

Din öğretiminde daha önce yapılan çalışmalar DKAB dersiyle ilgili olduğu halde çalışmamız, imam hatip lisesi (İHL) meslek dersleri alanında yapılmıştır¹. Ayrıca araştırmamızda karma araştırma yaklaşımı kullanılmış, temel problem tüm boyutlarıyla daha derinlemesine incelenmiştir. Başarı testleriyle nicel; mülakat, gözlem ve öğrenci günlükleriyle de nitel veriler elde edilerek veri çeşitliliği sağlanmıştır. Tüm bu özellikleriyle çalışmamızın temel problemi "İmam Hatip Lisesi Hitabet ve Mesleki Uygulama dersi örneğinde din öğretiminde okul dışı öğrenme ortamlarının kazanımların gerçekleşme düzeyine etkisi nedir?" şeklindedir. Yapılan çalışmada temel probleme uygun olarak aşağıdaki alt problemlere cevap aranacaktır.

Nicel yöntemde cevabı aranılacak sorular:

1. Ön test sonucuna göre deney ve kontrol grubu arasında anlamlı bir fark var mıdır?
2. Okul dışı öğrenme etkinlikleri sonrası yapılan son test sonucuna göre deney ve kontrol grubunun ön testi ile son testi arasında anlamlı bir fark var mıdır?
3. Okul dışı öğrenme etkinlikleri sonrası yapılan son test sonucuna göre deney ve kontrol grubu arasında anlamlı bir fark var mıdır?
4. Deney ve kontrol grubunun son testi ile kalıcılık testi puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Nitel yöntemde cevabı aranılacak sorular:

5. Deney grubu öğrencilerinin okul dışı öğrenme etkinliklerinin öğrenmeye etkisiyle ilgili düşünceleri nelerdir?
6. Deney grubu öğrencilerinin okul dışı öğrenme etkinliklerine yaklaşımları nasıldır?

¹ Bu makale 2024 yılında Doç. Dr. Recep UÇAR'ın danışmanlığında Ahmet YAMAN tarafından yapılan doktora tezinden üretilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmayla okul dışı öğrenme ortamlarının din öğretimi kazanımlarını elde etmede anlamlı bir etkisinin olup olmadığı Hitabet dersi örneğinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede nicel ve nitel yöntemler birlikte kullanılarak araştırmanın temel problemi çok yönlü olarak incelenmiş ve bu sayede okul dışı öğrenmenin din öğretiminde kullanılabilirliği test edilmiştir. Araştırma sonucunda okul dışı öğrenme ortamlarının din öğretiminde kullanılma imkânı, kullanılması- nın olumlu veya olumsuz tarafları, etkili, anlamlı ve kalıcı öğrenmelere yol açıp açmadığı gibi hususlar bilimsel bir zeminde ele alınmış, öneri ve tavsiyelerde bulunulmuştur. İHL meslek dersleri öğretim programlarının hazırlanmasında, çalışma sonucunda elde edilen bilimsel verilerin dikkate alınması da hedeflenmiştir. Ayrıca İHL meslek derslerinde yapılan ilk çalışma olması nedeniyle bu alanda araştırma yapacak diğer araştırmacılar için kaynak oluşturacağı da düşünülmektedir.

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın çok yönlü olarak yürütülmesi ve güvenilirliğinin artırılması için karma araştırma yaklaşımı; desen olarak da yakınsayan paralel karma yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemde nitel ve nicel veriler birlikte toplanır, ayrı ayrı analiz edilir ve bulguların birbirini doğrulayıp doğrulamadığını belirlemek için karşılaştırma yapılarak değerlendirilir (Creswell, 2017, s. 219). Bu yönetime uygun olarak yürütülen araştırmamızda nitel ve nicel veriler paralel olarak birlikte toplanmış, ayrı ayrı analiz edilmiş ve elde edilen bulgular tartışma kısmında birbiriyle ilişkilendirilerek yorumlanmıştır.

Nicel veriler, yarı-deneyssel araştırma desenlerinden eşitlenmemiş kontrol gruplu model deseniyle toplanmıştır. Bu desende grupların deney ve kontrol gruplarına yerleştirilmesi deneklerin cinsiyet, yaş vb. ortak özelliklerine göre eşleştirilmesi ve denk olduğu düşünülen denek çiftlerinden biri deney, diğeri de kontrol grubuna atanmasıyla gerçekleştirilir (Gürbüz & Şahin, 2016, s. 372). Her iki gruba deney öncesi ön test uygulanır. Deney grubuna deneysel müdahalede bulunulurken kontrol grubuna özel bir müdahalede bulunulmaz. Deney sonrası her iki gruba da son test uygulanır (Özmen, 2019, s. 210), iki grubun puan farkları karşılaştırılır ve analiz edilir (Kösa, 2014, s. 320).

Nitel veriler ise nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji deseniyle elde edilmiştir. Fenomenoloji araştırmaları sayesinde bir olgunun daha iyi tanınması, anlaşılması sağlanmış olur (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 71). Nitel veri araçları görüşme, gözlem ve öğrenci günlükleri; veri kaynağı ise deney grubu öğrencileridir.

1.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Çalışma grubu, 2021-2022 eğitim öğretim yılında Malatya AİHL Fen ve Sosyal Proje Programının uygulandığı 11/A ve 11/B sınıflarında okuyan, amaçlı örnekleme göre seçilen 22'si deney, 22'si kontrol grubu olmak üzere toplam 44 erkek

öğrenciden oluşmaktadır. İç geçerliliği sağlamak için çalışma grubunu oluşturan kontrol ve deney gurubu yansız ve seçkisiz atanmıştır. Bunun için merkezi sınavla okula yerleşen, o yüzden akademik başarı açısından birbirlerine yakın seviyede olan, ayrıca sınıf mevcudu olarak da aynı olan iki sınıftan biri rastgele deney, diğeri kontrol grubu olarak seçilmiştir. Deney sonuna kadar katılımcı sayıları aynı kalmıştır. Deney ve kontrol grubu öğrencileri iki farklı sınıfta olduğu için, ayrıca ders öğretmenleri de farklı olduğu için birbirlerinden etkilenme olasılığı minimuma indirilmiştir.

1.3. Araştırmanın Veri Kaynağı ve Araçları

Elde edilen veriler ile veri toplama yöntemleri aşağıda detaylı olarak gösterilmiştir.

1.3.1. Nicel Veriler

Deney ve kontrol grupları arasındaki seviye farkını, deney öncesi ön test, deney sonrası son test ve yaklaşık dokuz ay sonra yapılan kalıcılık testi ile tespit etme, böylece iki grup arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını istatistiksel olarak belirleme amacıyla çoktan seçmeli başarı testleri kullanılmıştır. Ünitelerdeki kazanımlar temele alınarak Hutbe ve Vaaz ünitesi için 28, Cami Musikisi ve Cenaze Adabı ünitesi için 25'er soru araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Ünite kazanımları ve kazanımlara ait soru sayıları aşağıda belirtilmiştir.

Hutbe ve Vaaz ünitesi başarı testi: Ünitenin toplam 11 kazanımı vardır. Araştırmacı, başarı testini 10 kazanımla ilgili hazırlamıştır. Kazanımlar ve soru sayısı aşağıdaki gibidir:

- Hutbe ve hatiplik kavramlarını açıklar: 4
- Hutbe dualarını ezbere okur: 2
- Hutbe sunumunda dikkat edilecek hususları fark eder:4
- Hitabet ilkelerine uygun hutbe hazırlar ve sunar:6
- İncelediği veya dinlediği bir hutbeyi hitabet tekniği açısından değerlendirir: 1

- Vaaz ve vaizlik kavramlarını açıklar: 3
- Vaaz dualarını ezbere okur: 1
- Vaaz ve ders sunumunda dikkat edilecek hususları fark eder: 1
- Hitabet ilkelerine uygun vaaz hazırlar ve sunar: 5
- İncelediği veya dinlediği bir vaazı hitabet tekniği açısından değerlendirir: 1

Cami Musikisi ünitesi başarı testi: Ünitenin toplam 3 kazanımı vardır. Araştırmacı, başarı testini 2 kazanımla ilgili hazırlamıştır. Kazanımlar ve soru sayısı aşağıdaki gibidir:

- Musikiyi ve dinî musikiyi tanımlar: 8
- Cami musikisinin çeşitlerini açıklar: 17

Cenaze Adabı ünitesi başarı testi: Ünitenin toplam 7 kazanımı vardır. Araş-

tırmacı, başarı testini 6 kazanımla ilgili hazırlamıştır. Kazanımlar ve soru sayısı aşağıdaki gibidir:

- Vefat anından önce ve hemen sonra yapılması gerekenleri kavrar: 7
- Cenazeyi dinî vecibelere göre yıkar ve kefenler: 5
- Cenaze namazını usulüne uygun olarak kıldırır: 4
- Cenazenin İslam geleneğine göre defin hizmetlerini yerine getirir: 5
- Vefat edenin yakınlarına başsağlığı dilemeye ve üzüntüsünü paylaşmaya

özen gösterir: 1

- Cenazeyle ilgili kavramları bilir ve gerektiğinde tanımlar: 3

Uygulanmadan önce alanında tecrübeli üç Türk dili ve edebiyatı dersi öğretmenine gramer ve metin açısından, üç İHL meslek dersleri öğretmenine de konu/ kazanım açısından kontrol ettirilmiştir. Bu üç ünite, okul dışı öğrenme etkinliğine uygun nitelikte olmasından dolayı tercih edilmiştir. İncelemeler sonucunda gerekli düzeltmeler yapılarak uygulamaya hazır hale getirilmiş, kullanılabilirliğini test etme amacıyla beş farklı AİHL’de uygulanmış ve gözlem yapılmıştır. Pilot uygulamada tüm test uygulamaları araştırmacı tarafından yürütülmüş, yapılan testlerin amacı açık bir şekilde anlatılmış, gönüllülük esasına göre isim yazmadan cevaplamaları istenmiş, not karşılığının olmadığı belirtilmiştir. Bu sayede öğrencilerin not stresi yaşamalarının ve birbirlerine bakmalarının önüne geçilmiştir. Öğrencilerin soruları rahatlıkla okudukları, anladıkları ve ortalama 10-15 dakikada cevaplandırdıkları tespit edilmiştir. Testlerin güvenilirliği için K-20 katsayı formülü kullanılmış, her üç testin değeri 0,60 ile 0,80 arasında çıkmış ve literatüre göre testlerin oldukça güvenilir olduğu belirlenmiştir. Deney boyunca aynı çalışma grubuyla devam edilmiş ve aynı ölçme araçları kullanılmıştır.

1.3.2. Nitel Veriler

Verilerin farklı boyutlardan değerlendirilebilmesi, anlamlandırılabilmesi ve bu sayede araştırma sonuçlarının inandırıcılığının artırılması amacıyla gözlem, görüşme ve günlükler olmak üzere üç farklı veri yöntemi kullanılmıştır. Hem planlama ve hazırlık hem de uygulama süreçlerinde uzman görüşüne başvurulmuş, veriler uzmanla koordineli bir şekilde elde edilmiştir. Veriler öncelikle temalara, sonra da alt temalara ayrılarak sınıflandırılmış; her bir tema doğrudan alıntılarla desteklenerek betimsel analizle değerlendirilmiştir. Kullanılan yöntemler ve elde edilmiş süreçleri aşağıda belirtilmiştir.

1.3.2.1. Görüşme

Deney grubu öğrencilerinin duygu ve düşüncelerini alma amacıyla görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmeler, görüşme formu yaklaşımına göre, rastgele seçilen 13 öğrenciyle, okul dışı öğrenme etkinliklerinden yaklaşık bir hafta sonra yapılmıştır. Görüşmeci, katılımcılara on adet açık uçlu soru ile ayrıntıya ve açıklamaya dönük olarak (sonda) ilave üç soru olmak üzere toplam 13 soru yönelmiştir. Görüşme, Malatya AİHL’deki boş bir sınıfta, görüşmeci ile her bir katılımcının teke tek görüşmesi şeklinde yapılmıştır. Görüşme öncesinde katılımcılara görüşmenin

içeriği, verilerin nerelerde kullanılacağı ile ilgili bilgi verilmiş, gönüllülüğün esas olduğu, araştırmanın doğru zeminde ilerlemesi ve sağlıklı sonuçların elde edilebilmesi için sorulara içtenlikle cevap vermeleri gerektiği belirtilmiş, katılımcıların da onayı alınarak ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Her bir görüşme 8 ile 10 dk. arasında sürmüştür. Elde edilen veriler analiz edilmek üzere bilgisayar ortamına metin olarak aktarılmıştır.

1.3.2.2. Gözlem

Okul dışı öğrenme etkinlikleri katılımcı gözlemci türüne göre araştırmacı tarafından gözlenmiş, kısa notlarla, video kayıtlarıyla, resimlerle kaydedilmiş ve gözlem formuna eklenerek analize hazır hale getirilmiştir.

1.3.2.3. Öğrenci günlükleri

Cami Musikisi ve Cenaze Adabı üniteleri için yapılan okul dışı öğrenme etkinliklerinden sonra, deney grubu öğrencilerinden aşağıdaki sorular çerçevesinde geziyi değerlendirmeleri istenmiştir:

- Geziyi faydalı buldunuz mu?
- Öğrenmenize katlı sağladı mı?
- Gezi sizlere neler hissettirdi?
- Gezi sizlere neler kazandırdı?
- Hoşunuza giden veya gitmeyen hususlar nelerdir?

Cami Musikisi ünitesi için 19, Cenaze Adabı ünitesi için 18 öğrenci günlük yazmıştır. Günlükler, bilgisayar ortamına aktarılarak analize uygun hale getirilmiştir.

1.4. Uygulamayla İlgili Aşamalar ve Hazırlıklar

Araştırma öncesinde Malatya İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden çalışma izni, İnönü Üniversitesi'nden etik onayı, öğrencilerin gönüllü katılımları için öğrenci onayı, okul dışı mekân gezileri için veli izinleri alınmıştır. Ayrıca kontrol ve deney grubu Hitabet dersi öğretmenlerinin onayları ve destekleri alınmıştır. Okul dışı öğrenme mekânlarını belirlemek için Battalgazi İlçe Müftülüğü ziyaret edilerek araştırmanın amacından bahsedilmiş, ünitelerin öğretimi konusunda en yetkin olduğu düşünülen din görevlilerinin bulunduğu camilerin belirlenmesi için istişare edilmiştir. İstişare sonunda Hutbe ve Vaaz için Malatya ili Battalgazi ilçesindeki Eyüp Sultan Camii, Cami Musikisi için Malatya ili Battalgazi ilçesindeki Kernek Karagözlüler Camii belirlenmiş, Cenaze Adabı ünitesi için de en uygun mekân olarak Malatya Büyükşehir Belediyesi Şehir Mezarlığının gezi kapsamına alınmasına karar verilmiştir. Gezi mekânları ziyaret edilmiş, sorumlularla görüşülerek araştırma için onayları alınmış, gezinin tarihi ve süresi, gezinin kapsamı birlikte istişare edilerek karara bağlanmıştır.

2021-2022 eğitim öğretim yılının ikinci döneminde okul dışı öğrenme ders etkinlikleri planlanan şekilde uygulanmıştır. Deney grubu öğrencilerinin üniteleri

okul dışında; kontrol grubunun ise aynı süreçte okulda sınıf ortamında işlemesiyle uygulama tamamlanmıştır. Deney öncesi ön test, deney sonrası son test uygulanmıştır.

Okul dışı öğrenme etkinlikleri öncesinde deney grubu öğrencilerine gezinin niçin yapıldığı, nelere dikkat etmeleri gerektiği, ne öğrenecekleri, ders etkinliklerinde nerede bulunacakları, gezi sonrası ne yapılacağına dair detaylı bir bilgilendirme yapılmıştır.

1.4.1. Hutbe ve Vaaz Ünitesi Okul Dışı Öğrenme Gezisi

Gezi 25.02.2022 tarihinde Cuma günü gerçekleştirilmiştir. Cuma namazından bir buçuk saat önce Eyüp Sultan Camii'ne varılmıştır. İlk yarım saat abdest ve diğer ihtiyaçlar için izin verilmiş, akabinde cami din görevlisiyle tanışılmış, caminin bölümleri hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Öğrencilerin vaaz ve hutbeyi rahat bir şekilde görebilmeleri için uygun bir yerde oturmaları sağlanmıştır. Cuma namazına yarım saat kala imam hatip vaaz vermek üzere kürsüye çıkmıştır. Tüm öğrencilerin vaazı dikkatli bir şekilde takip ettikleri gözlenmiştir. Ezan okunmasıyla Cuma namazına başlanmış, akabinde imam hatip, hutbe vermek üzere minbere çıkmıştır. Öğrenciler bu defa da hutbeyi dikkatli bir şekilde takip etmişlerdir. Cuma namazının kılınmasıyla gezi sona ermiş ve okula dönmüştür. Etkinlik yaklaşık üç saat sürmüştür. Okula döndükten sonra öğrencilerle bir ders saati gezinin kritiği yapılmıştır.

Öğrenciler etkinliğin özelliğinden dolayı pasif dinleyici ve izleyici olarak yer almıştır. Amaç, öğrencilerin iyi bir hutbe ve vaazın nasıl sunulduğunu tüm aşamalarıyla görmelerini sağlamak, hutbe ve vaazın sunumu konusunda öğrencilere öz güven kazandırmak ve kendileri tarafından yapılmak istendiğinde bu güzel icranın onlara yol göstermesini sağlamaktır.

1.4.2. Cami Musikisi Ünitesi Okul Dışı Öğrenme Gezisi

Gezi 25.03.2022 tarihinde Cuma günü gerçekleştirilmiştir. Cuma namazından bir saat önce Kernek Karagözlüler Camii'ne varılmıştır. İlk yarım saat abdest ve diğer ihtiyaçlar için izin verilmiş, akabinde cami din görevlileriyle tanışılmış, caminin bölümleri hakkında bilgilendirme yapılmıştır.

Cami Musikisi ünitesinde ezan, kamet, tesbihat, sala, tekbir, salavat, ilahi, mevlit, aşır gibi başlıklar yer almaktadır. Cuma namazı dış ezanının başlamasıyla öğrenme etkinliği de başlamıştır. Öğrencilerin dış ezanı, iç ezanı ve tesbihatı yapan müezzini görebilecek bir yerde oturmaları, icraları nasıl yaptıklarını takip etmeleri istenmiştir. Cuma namazı kılındıktan sonra ders etkinliği devam etmiştir. Öğrenciler mihrapta cami musikisi formlarını öğretmek üzere hazır bulunan imam hatip ve müezzin karşısında hilal şeklinde oturmuşlardır. İmam hatip cami musikisi formlarının, nerede, ne zaman, niçin ve nasıl kullanıldığı hakkında bilgi vermiş ve müezzinle uyum içinde çeşitli makamlarla icra etmiş, öğrencilerin de katılımları sağlanmıştır. Öğrenciler icralara katılımda bulunmuş, sorular sormuşlardır. Cuma namazı sonrası başlayan ders etkinliği yaklaşık iki saat sürmüş ve öğrenciler kimi zaman sorular sorarak, kimi zaman icraya bizzat katılarak ders etkinliğine aktif katılım

sağlamışlardır. Gezi yaklaşık dört saatte tamamlanmış ve okula dönülmüştür. Okula döndükten sonra öğrencilerle bir ders saati gezinin kritiği yapılmış, geziyle ilgili düşüncelerini ve duygularını öğrenme maksadıyla günlük yazmaları istenmiştir.

Bu gezide amaç, tüm cami musikisi formlarının uzmanları tarafından icra edilmesi, öğrenciler tarafından bu icraların dinlenmesi, izlenmesi ve aktif olarak katılımlarının sağlanmasıdır.

1.4.3. Cenaze Adabı Ünitesi Okul Dışı Öğrenme Gezisi

Gezi 06.05.2022 tarihinde Cuma günü gerçekleştirilmiştir. Şehir mezarlığına varıldıktan sonra öğrencilerle rehber öğretici tanıştırılmıştır. Rehber, öğrencilere eğitim etkinliklerinde neler öğrenecekleri hakkında bilgilendirme yaparak bir gasilhaneye geçmiş, burada cenazenin yıkanma ve kefenlenme süreçleriyle ilgili uygulama yapılmıştır. Bunun için bir öğrenci yıkama, bir öğrenci de kefenleme için gönüllü olmuştur. Burada öğrenciler rehber eğiticinin etrafında kümelenerek yıkama ve kefenleme süreçlerini takip etmişler, gerektiğinde sorular sormuşlardır.

Yıkama ve kefenleme eğitiminden sonra cenaze namazının kılındığı alana geçilmiştir. Rehber eğitici burada cenaze namazıyla ilgili olarak yeri, nasıl kılındığı, cenaze namazı duaları, helallik alma ve dua etme gibi hususlarda bilgilendirme yapmış, öğrencilerin sorduğu sorulara cevaplar vermiştir. Son olarak cenazenin defnedilmesi için daha önceden kazılıp hazırlanmış bir kabir başına gidilmiştir. Burada cenaze defnederken dikkat edilmesi gereken hususlar, defnedilirken okunan dualar, defnettikten sonra yapılması gerekenler gibi tüm defin süreçleri detaylı şekilde anlatılmıştır. Öğrenciler kabir etrafında yapılan süreçleri takip etmişler ve sorular sorarak aktif bir şekilde eğitim etkinliğine katılmışlardır. Gezi yaklaşık üç saatte tamamlanmış ve gezi sonrası okula dönülmüştür. Okula döndükten sonra öğrencilerle bir ders saati gezinin kritiği yapılmış, geziyle ilgili düşüncelerini ve duygularını öğrenme maksadıyla günlük yazmaları istenmiştir.

Bu gezide amaç, cenazeyle ilgili tüm süreçlerin bir uzman tarafından gösterilmesi, öğrenciler tarafından bu eğitimlerin dinlenmesi, izlenmesi ve aktif olarak katılımlarının sağlanmasıdır.

2. Verilerin Analizi

Nicel verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek için Skewness Kurtosis (basıklık çarpıklık) değerleri belirlenmiş; Shapiro-Wilk testi uygulanmıştır. Basıklık ve çarpıklık ölçüsü 0,05 anlamlılık düzeyine göre "-1.96 ile +1.96" aralığında değerler alması durumunda verilerin normal dağılımda olduğu kabul edilir (Büyüköztürk vd., 2012, s. 42). Gözlem sayısı 29'dan az olduğunda Shapiro-Wilk testi, 29 ve daha fazla olduğundaysa Kolmogorov-Smirnov testi kullanılır (Karaatlı, 2010, s. 6-10). Büyüköztürk'e göre ise örneklem büyüklüğü 50 ve üzeri olduğunda Kolmogorov-Smirnov, 50'nin altında olduğunda Shapiro-Wilk testi kullanılır (2013, s. 42). Veriler hem basıklık ve çarpıklık değerleri yönünden hem de örneklem sayısı 29'un altında olduğu için Shapiro-Wilk testleriyle analiz edilmiş ve normal dağılımda olduğu belirlenmiştir. Veriler normal dağılım göster-

diği için parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Verilerin analizinde bağımsız örneklem için t-testi ve bağımlı örneklem için t-testi kullanılmıştır.

Nitel veriler, betimsel analiz yöntemine uygun olarak analiz edilmiştir. Bunun için veriler bilgisayar ortamına aktarılmış, sonrasında kodlama sürecine geçilmiştir. Kodlama manuel yapılmıştır. Kodlama için daha önceden herhangi bir kodlama haritası çıkarılmamış, katılımcıların ifadelerinden oluşturulmuştur. Kodlamalardan hareketle temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Tema ve alt temalara ait tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Nitel Verilere İlişkin Temalar ve Alt Temalar

TEMALAR	ALT TEMALAR
Okul Dışı Öğrenmenin Etkinliği	Öğrenmeye Katkı
	Faydalı- Faydasız
	Özgüven
Okul Dışı Öğrenmeye Karşı Yaklaşım	Motivasyon ve Heyecan
	Değerlendirme
	İlgi

“Öğrenmeye katkı”, “faydalı-faydasız”, “özgüven”, “motivasyon ve heyecan” alt temaları mülakatlara, “değerlendirme” alt teması öğrenci günlüklerine, “ilgi” alt teması ise gözlemlere göre oluşturulmuştur.

3. Bulgular ve Yorum

3.1. Nicel Araştırma Alanıyla İlgili Bulgular

1- “Ön test sonucuna göre deney ile kontrol grubu arasında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusu için deney öncesi uygulanan ön test sonuçları bağımsız örneklem için t-testi yapılarak analiz edilmiş, sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. Deney ve Kontrol Gruplarının Ön-Teste İlişkin Bağımsız Örneklem T-Testi Sonuçları

GRUPLAR	TESTLER	N	$\bar{X}$	Sd	df	t	p
Deney Grubu	Ön Test	66	16,15	3,931	127	-,843	,401
Kontrol Grubu	Ön Test	63	16,68	3,161			

Tablo 2’ye bakıldığında deney grubuyla kontrol grubunun ön test puan ortalamaları sırasıyla $\bar{x}$ = 16,15 ve $\bar{x}$ = 16,68 olarak bulunmuştur. İki grubun test değerleri karşılaştırıldığında t = -,843 ve p = ,401 sonucu çıkmakta, $p>,05$ olduğu için ön teste göre deney ve kontrol grubu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Bu durum, uygulama öncesi deney ve kontrol grubunun homojen olduğunu göstermektedir.

2- “Son test sonucuna göre deney ve kontrol grubunun ön testi ile son testi arasında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusu için deney ve kontrol grubunun deney

öncesi ve sonrası aldıkları puanlar bağımlı örneklem için t-testi yapılarak analiz edilmiş, sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. Deney ve Kontrol Grubunun Ön Test ve Son Testine İlişkin Bağımlı Örneklem T-Testi Sonuçları

GRUPLAR	TESTLER	N	$\bar{X}$	Sd	df	t	p
Deney Grubu	Ön Test	66	16,15	3,931	65	-6,902	,000
	Son Test	66	20,08	2,895			
Kontrol Grubu	Ön Test	63	16,68	3,161	62	2,326	,023
	Son Test	63	17,9	2,716			

Tablo 3'e bakıldığında deney grubunun ön test ve son test puan ortalamaları sırasıyla $\bar{x}$ = 16,15 ve $\bar{x}$ = 20,08 olarak bulunmuştur. İki testin değerleri karşılaştırıldığında t = -6,902 ve p = ,000 sonucu çıkmakta, p < ,05 olduğu için ön test ile son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir.

Kontrol grubunun ön test ve son test puan ortalamaları sırasıyla $\bar{x}$ = 16,68 ve $\bar{x}$ = 17,90 olarak bulunmuştur. İki testin değerleri karşılaştırıldığında t = 2,326 ve p = ,023 sonucu çıkmakta, p < ,05 olduğu için ön test ile son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir.

Bu sonuca göre hem deney hem de kontrol grubu ön test puanlarına göre son test puanlarını anlamlı bir şekilde arttırmıştır. Ancak deney grubunun ön test puan ortalaması kontrol grubundan daha düşük olmasına rağmen son test puanları daha yüksek çıkmıştır.

3- "Son test sonucuna göre deney grubuyla kontrol grubu arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?" sorusu için son test sonuçları bağımsız örneklem için t-testi yapılarak analiz edilmiş, sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4. Deney ve Kontrol Grubu Son Teste İlişkin Bağımsız Örneklem T-Testi Sonuçları

GRUPLAR	TESTLER	N	$\bar{X}$	Ss	df	t	p
Deney Grubu	Son Test	66	20,08	2,895	127	4,388	,000
Kontrol Grubu	Son Test	63	17,9	2,716			

Tablo 4'e göre deney grubuyla kontrol grubunun son test puan ortalamaları sırasıyla $\bar{x}$ = 20,08 ve $\bar{x}$ = 17,90 olarak bulunmuştur. İki grubun test değerleri karşılaştırıldığında t = 4,388 ve p = ,000 sonucu çıkmakta, p < ,05 olduğu için son test toplam puana göre deney ve kontrol grubu arasında deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir.

4- "Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin son testi ile kalıcılık testi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?" sorusu için son test yapıldıktan yaklaşık dokuz ay sonra uygulanan kalıcılık testi analizi bağımsız örneklem için t-testi ile yapılmış, sonuçlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 5. Deney ve Kontrol Grubunun Son Test- Kalıcılık Testine İlişkin Bağımsız Örneklem T-Testi Sonuçları

GRUP	TESTLER	N	$\bar{X}$	Ss	df	t	p
Deney Grubu	Son Test	66	20,08	2,895	127	1,232	,220
	Kalıcılık	63	19,44	2,923			
Kontrol Grubu	Son Test	63	17,9	2,716	127	1,353	,178
	Kalıcılık	66	17,2	3,192			

Tablo 5'e göre deney grubunun son test ve kalıcılık test puan ortalamaları sırasıyla $\bar{x}$ = 20,08 ve $\bar{x}$ = 19,44 olarak bulunmuştur. İki testin değerleri karşılaştırıldığında t = 1,232 ve p = ,220 sonucu çıkmakta, p > ,05 olduğundan, deney grubu için kalıcılık puanında azalma olmasına rağmen son test ile kalıcılık testi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Kontrol grubunun son test ve kalıcılık test puan ortalamaları sırasıyla $\bar{x}$ = 17,90 ve $\bar{x}$ = 17,20 olarak bulunmuştur. İki testin değerleri karşılaştırıldığında t = 1,353 ve p = ,178 sonucu çıkmakta, p > ,05 olduğundan, kontrol grubu için de kalıcılık puanında azalma olmasına rağmen son test ile kalıcılık testi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

3.2. Nitel Araştırma Alanıyla İlgili Bulgular

1- “Deney grubu öğrencilerinin okul dışı öğrenme etkinliklerinin öğrenmeye etkisiyle ilgili düşünceleri nelerdir?” sorusuyla ilgili olarak ana tema “okul dışı öğrenmenin etkisi”, alt temalar da “öğrenmeye katkı ve faydalı – faydasız” şeklinde oluşturulmuştur.

Tablo 6. Okul Dışı Öğrenmenin Etkisi Temasına Ait Alt Temalar

ANA TEMA	ALT TEMALAR
Okul dışı öğrenmenin etkisi	Öğrenmeye katkı
	Faydalı-faydasız

“Öğrenmeye katkı” alt temasıyla ilgili olarak mülakatta öğrencilere “Üç farklı okul dışı öğrenme etkinliği yaptık. Bu etkinliklerle ilgili görüşünüz nedir?” sorusu yöneltilmiştir. Soruya ilişkin öğrencilerin verdiği cevaplara ait kodlar, frekanslar ve soruya ilişkin bazı ifadeler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 7. Öğrenmeye Katkı Alt Temasıyla İlgili Öğrencilerin İfadeleri ve Frekans Değerleri

KODLAR	KATILIMCILAR													Toplam (frekans)
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	
Kalıcı	x	x	x		x					x				5
Anı	x	x												2

İç açıcı				x										1
Daha iyi öğrenme				x			x							2
Sosyal aktivite					x									1
Detaylı öğrenme						x								1
Eğlenceli							x			x				2
Uygulamalı								x						1
Etkili								x	x			x		3
Öğretici									x		x	x	x	4
Odaklanma										x				1
Faydalı											x	x	x	3

Tablo 7'ye bakıldığında katılımcıların (K) okul dışı öğrenme etkinlikleriyle ilgili 12 farklı cevap verdikleri, bazı öğrencilerin okul dışı öğrenmenin birden fazla yönüne işaret ettikleri görülmektedir. Özellikle kalıcı ve öğretici cevaplarının öne çıktığı dikkati çekmektedir. Katılımcıların bazı cevapları aşağıda verilmiştir.

“Sınıfa nazaran daha kalıcı oluyor. Uygulamalı olarak görmemiz de bizim için daha kalıcı oluyor. Orada gördüklerimiz bize bir anı olarak kaldığı için kafamıza kazanmış oluyor.”(K1)

“Bu konuları okulda işlesek sıkıcı olacaktı, belki anlamayacaktık, belki başka şeylerle meşgul olacaktık, ancak gezi şeklinde işlediğimiz için daha eğlenceli oluyor, daha iyi öğreniyoruz, öğrenme kabiliyetimizi artırıyor, yani hem öğreniyoruz hem eğleniyoruz.”(K7)

Faydalı- faydasız alt temasıyla ilgili olarak mülakatta öğrencilere “Okul dışı öğrenme etkinliklerini faydalı mı yoksa faydasız mı buldunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Soruya ilişkin öğrencilerin verdiği cevaplara ait kodlar, frekanslar ve soruya ilişkin bazı ifadeler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 8. Faydalı- Faydasız Alt Temasıyla İlgili Öğrencilerin İfadeleri ve Frekans Değerleri

KATILIMCILAR														
KODLAR	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	Toplam (frekans)
	Faydalı	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	13

Tablo 8'e bakıldığında katılımcıların tamamı faydalı diyerek olumlu cevap vermişlerdir. Katılımcılardan 7'si bu soruya birkaç kelimeyle cevap verirken, bazıları da gerekçeleriyle birlikte cevap vermişlerdir. Örneğin;

“Tabi ki faydalı buldum. Örneğin Eyüp Sultan Camii'ndeki hocanın hitabet şekilleri beni etkiledi. Orada hocanın cemaate nasıl hitap ettiğini, nasıl iletişim

kurduğunu gördüm. Kernek Camii'ndeki hocalar makamlar hakkında bilgi verdi, bilmediğim birçok şey öğrendim. Mezarlıktaysa zaten her şeyi ilk defa orada gördüm ve öğrendim.”(K5)

2- “Deney grubu öğrencilerinin okul dışı öğrenme etkinliklerine yaklaşımları nasıldır?” sorusuyla ilgili olarak ana tema “Okul dışı öğrenmeye karşı yaklaşım”, alt temalar da “özgüven, motivasyon ve heyecan, ilgi ve değerlendirme” şeklinde oluşturulmuştur.

Tablo 9. Okul Dışı Öğrenmeye Karşı Yaklaşım Temasına Ait Alt Temalar

ANA TEMA	ALT TEMALAR
Okul dışı öğrenmeye karşı yaklaşım	Özgüven
	Motivasyon ve heyecan
	İlgi
	Değerlendirme

Özgüven alt temasıyla ilgili olarak mülakatta öğrencilere “Okul dışı öğrenme etkinlikleri, üç ünitenin uygulanması hususunda herhangi bir özgüven sağladı mı?” sorusu yöneltilmiştir. Soruya ilişkin öğrencilerin verdiği cevaplara ait kodlar, frekanslar ve soruya ilişkin bazı ifadeler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 10. Özgüven Alt Temasıyla İlgili Öğrencilerin İfadeleri ve Frekans Değerleri

KODLAR	KATILIMCILAR													Toplam (frekans)
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	
Cesaretlendirdi		x												1
Yapabileceğime inandım		x			x	x	x		x	x	x	x	x	9
Kısmen yapabilirim	x		x	x										3
Etkilendim								x						1
Bakış açım değişti											x			1
Öğrenme isteği oluştu												x		1
Teşvik edici oldu													x	1
Olumsuz etkiledi														1
Cesaret edemedim		x												1

Tablo 10'a bakıldığında katılımcıların soruya 8 farklı cevap verdikleri, en

fazla cevabın “Yapabileceğime inandım.” olduğu görülmektedir. Katılımcıların bazı cevapları aşağıda sunulmuştur.

“Mesela hutbenin çok zor bir iş olduğunu düşünüyordum ama hocamız anlattıktan sonra o kadar da zor bir iş olmadığını gördüm. Aynı şekilde ezan okuma vesaire uygulamaları da elimden geldiğince becereceğimi düşünüyorum. Mezarlıkla ilgili, orada ölüleri gördükten sonra hayatımda bazı değişiklikler oldu. Namaza bakış açım, Allah’a imanda bakış açımda değişiklik oldu. Orada ağlayan insanları görünce eninde sonunda kendimizin de öleceğini düşündürdü bana. Zorunluluk olunca yapabilirim ancak zorunluluk olmazsa kesinlikle yapamam.”(K7)

“Olumsuz baktığım herhangi bir konu yoktu ancak bilgi eksikliğimin olduğu konularda eksiklerimi gidermiş oldum. Bundan sonra vaaz verebileceğimi ve bir ölünün gerektiğinde yıkamasını, kefenlemesini yapabileceğimi düşünüyorum.”(K10)

“Bu işlerin yapılmasıyla ilgili bakış açımı değiştirdi. Nasıl yapıldığını görmekle, uzaktan görmek arasında dağlar kadar fark var. Biz uygulamalı olarak gördüğümüz için aklımızda soru işareti kalmadı. Herhangi bir mecburiyette bu işlemleri yapabileceğimi düşünüyorum.”(K11)

Motivasyon ve heyecan alt teması ile alakalı öğrencilere “Okul dışı öğrenme gezileri konuları öğrenme ilgili bir heyecan ve motivasyon sağladı mı?” sorusu yöneltilmiştir. Soruya ilişkin öğrencilerin verdiği cevaplara ait kodlar, frekanslar ve soruya ilişkin bazı ifadeler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 11. Motivasyon ve Heyecan Alt Temasıyla İlgili Öğrencilerin İfadeleri ve Frekans Değerleri

KODLAR	KATILIMCILAR													Toplam
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	
Motivasyon sağladı		x	x	x	x	x	x	x	x	x			x	10
Heyecanlandırdı		x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	11
Merak uyandırdı	x													1

Tablo 11’e bakıldığında katılımcılardan K2, K3, K4, K6, K7, K8, K9, K10 ve K13 okul dışı gezilerinin öğrenmeleri üzerinde hem motivasyon hem de heyecan sağladığını belirtmişlerdir. Cevaplardan bazıları aşağıda verilmiştir:

“Evet, gerçekten fazlasıyla sağladı. Gideceğimiz günü iple çektik. Hatta hasta olup perşembe günü gelmeyen arkadaşlar, cuma günü sadece gezi için geldiler.”(K3)

“Bir şeyi ortamında öğrenmenin motivasyon sağladığını düşünüyorum. Benim için de hem heyecan verici hem de motivasyon sağlayıcı oldu.”(K13)

“Heyecanım çok yüksekti. Özellikle mezarlığa gideceğimizde acaba orada neler göreceğiz, nelerle karşılaşacağız diyerek çok heyecanlanmıştım.”(K11)

Değerlendirme alt temasıyla ilgili olarak “Okul dışı öğrenme etkinlikleriyle

ilgili öğrencilerin değerlendirmeleri nasıldır?” sorusuna cevap arama amacıyla okul dışı etkinliklerinden sonra okula dönünce öğrencilerden geziyi değerlendirmeleri istenmiştir. Cami Musikisi için 19, Cenaze Adabı için de 18 öğrenci değerlendirme için günlük yazmıştır.

Değerlendirme alt temasıyla ilgili olarak öğrenci günlüklerinden elde edilen verilere ait kodlar, frekanslar ve bazı ifadeler aşağıda verilmiştir.

Cami Musikisi ünitesi öğrenci günlükleri:

Tablo 12. Cami Musikisi Ünitesi Değerlendirme Alt Temasıyla İlgili Kodlar ve Frekans Değerleri

DEĞERLENDİRME	Yeni bilgiler öğrendim (15)
	Eğitmcileri beğendim (15)
	Gezi mekânını beğendim (14)
	Ders etkinliklerini beğendim (14)
	Gezi etkinliğini beğendim (11)
	Mekânın ısıtması yetersiz (1)

Tablo 12.'ye göre 19 öğrenciden sadece biri mekânın ısıtmasının yetersiz olduğu şeklinde olumsuz bir değerlendirmede bulunmuştur. Diğer öğrenciler ise, eğitimi, gezi mekânını, eğitimcileri, ders etkinliklerini ve genel olarak geziyi beğendiklerini, burada yeni bilgiler öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Toplam frekans sayısı, bir öğrencinin birden fazla görüş belirttiğini ve geziden memnun kaldıklarını göstermektedir. Aşağıda bir öğrencinin değerlendirmesi verilmiştir.

“Cuma namazını kılmak ve yeni bilgiler öğrenmek için öğretmenimizle beraber Kernek Karagözlüler camisine gittik. Muazzam bir camiydi. Elimden gelse her zaman o camide namaz kılmak isterim. Namaza başlarken müezzinlerin sesi o kadar hoşuma gitti ki anlatamam. Namazdan sonra imam ve müezzinle bir ders yaptık. Derste çok yeni bilgiler öğrendim. İlahi, ezan ve salaların değişik okunuş şekillerini ve yeni makamlar öğrendim.”

Cenaze Adabı ünitesi öğrenci günlükleri:

Tablo 13. Cenaze Adabı Ünitesi Değerlendirme Alt Temasıyla İlgili Kodlar ve Frekans Değerleri

DEĞERLENDİRME	Yeni bilgiler öğrendim (15)
	Ders etkinliklerini beğendim (9)
	Gezi etkinliğini beğendim (8)
	Manevi olarak katkı sağladı (6)
	Pratik yetenek kazandım (5)
	Yanlış bilgilerimi düzelttim (4)
	Üzüldüm (4)
	Duygularım alt üst oldu (2)

Eğitimci tecrübeliydi (1)

Tablo 13.'e bakıldığında 18 öğrenciden dördü “üzüldüm”, ikisi de “duygularım alt üst oldu” şeklinde görüş belirtmiştir. Üzüldüm diyen öğrenciler gerek mülakatta gerekse günlüklerde eğitim sırasında gerçek bir cenazenin gelmesinden ve yakınlarının ağlamasından dolayı üzüldüklerini ve olumsuz etkilendiklerini belirtmişlerdir. “Duygularım alt üstü oldu” ifadesinin olumsuz bir görüş olmadığı söylenebilir. Çünkü günlükler ve mülakatlarda mezarlıktaki “her canlı ölümü tadacaktır” yazısını gördükleri için ve cenaze işlerinden dolayı duygularının alt üst olduğunu söylemişler ancak bunun manevi olarak hayatlarına olumlu yansıdığını, hayata bakış açılarının değiştiğini aynı zamanda bu gezi etkinliğinin çok faydalı olduğunu ve birçok bilgi öğrendiklerini de ifade etmişlerdir. 15 öğrenci “Yeni bilgiler öğrendim.” ifadesiyle gezi etkinliğinin öğrenmeye olumlu katkı sağladığını belirtmiştir. Toplam frekansa göre bir öğrencinin birden fazla konuda düşüncelerini söylediği görülmektedir. Genel olarak yapılan geziyi beğendiklerini ve gezinin birçok konuda kendilerine fayda sağladığını belirtmişlerdir. Öğrenci değerlendirmelerinden biri aşağıda verilmiştir.

“Öncelikle hocama ve bize bu uygulamalarda yardımcı olan herkese teşekkür ederim. Ben uygulamalarda belki de bir daha göremeyeceğim şeyleri gördüm, duydum, öğrendim. Görmek ve uygulamak derste dinlemekten çok farklı, çok daha etkili ve katkı sağlayıcı oldu. Gerek ölü yıkama gerek taşıma işlerinde birçok yeni bilgiler edindim. Özellikle kefen ve defin işlerinde çok etkilendim. Sadece dünyalık işlerimizi değil, öbür dünyayı da düşünmemi sağladı. Belki yapacağım birçok kötü amelden de uzak kalmamı sağladı. Allah razı olsun.”

İlgi alt teması:

İlgi temasıyla ilgili olarak “Öğrencilerin okul dışı öğrenme etkinliklerine ilgileri nasıldır?” sorusuna cevap arama amacıyla araştırmacı, öğrenme etkinliklerini videoya kaydederek, resimler çekerek, notlar alarak süreci yakından takip etmiş, sonrasında gözlem formları oluşturmuştur. Gözlemlerin amacı öğrencilerin okul dışı öğrenme etkinliklerine ilgili olup olmadıklarını, aktif katılım sağlayıp sağlamadıklarını tespit etmektir. Gözlem formu için toplam dokuz soru sorulmuş ve likert tipi 5’li değerlendirme ölçeği kullanılmıştır. Üç okul dışı öğrenme etkinliği için aynı gözlem formu kullanılmıştır. Gözlem formu ve forma ait cevaplar aşağıda işaretlenmiştir.

Tablo 14. Hutbe ve Vaaz Ünitesi Okul Dışı Öğrenme Etkinlikleri Gözlem Formu

Gözlem Tarihi: 25.02.2022

Gözlem Yeri: Malatya Eyüp Sultan Camii

Gözlem Süresi: 3 saat

Gözlem Konusu: Hutbe ve Vaaz

Gözlemci Adı Soyadı: Ahmet YAMAN

Okul Dışı Gözlem Formu Maddeleri	Her Zaman (5)	Genellikle (4)	Kısmen (3)	Bazen (2)	Hiçbir Zaman (1)
1. Öğrenciler etkinliklere karşı ilgili miydi?	(x)	()	()	()	()
2. Öğrenciler etkinliklere aktif katıldı mı?	()	()	(x)	()	()
3. Etkinlikler sırasında soru sordular mı?	()	()	()	()	(x)
4. Etkinlikleri sonuna kadar takip ettiler mi?	(x)	()	()	()	()
5. Etkinliklere katılarak katkı sundular mı?	()	()	()	()	(x)
6. Etkinlikler esnasında yüz ifadeleri olumlu muydu?	(x)	()	()	()	()
7. Tüm öğrenciler geziye katılmaya istekli miydi?	(x)	()	()	()	()
8. Öğrenciler rehber öğreticiyle yeterli iletişim kurabildiler mi?	()	()	(x)	()	()
9. Etkinlikler kazanımları elde etmek için yeterli oldu mu?	(x)	()	()	()	()

Gözleme ait frekans ve yüzde değerleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 15. Hutbe ve Vaaz Ünitesi Gözlem Formu Frekans ve Yüzde Değerleri

DEĞERLER	FREKANS	YÜZDE	TOPLAM YÜZDE
Hiçbir zaman	2	22,2	22,2
Kısmen	2	22,2	44,4
Her zaman	5	55,6	100
Total	9	100	

Tablo 15.'e göre dokuz sorudan üç tanesi değerlendirmeye girmiştir. İki soru hiçbir zaman (%22), iki soru kısmen (%22), beş soru da her zaman (%55,6) olarak işaretlenmiştir.

“Etkinlikler sırasında soru sordular mı?” ve “Etkinliklere katılarak katkı sundular mı?” sorularında hutbe ve vaazın imam hatip tarafından sunulması ve cemaatin sunumu sadece izlemesinden dolayı hiçbir zaman işaretlenmiştir.

“Öğrenciler etkinliklere aktif katıldı mı?” ve “Öğrenciler rehber öğreticiyle yeterli iletişim kurabildiler mi?” sorularında öğrenciler imam hatiple hutbe ve vaaz öncesinde tanıştığı, hutbe ve vaazı dikkatle takip ettikleri için kısmen işaretlenmiştir.

“Öğrenciler etkinliklere karşı ilgili miydi?”, “Etkinlikleri sonuna kadar takip ettiler mi?”, “Etkinlikler esnasında yüz ifadeleri olumlu muydu?”, “Tüm öğrenciler geziye katılmaya istekli miydi?”, “Etkinlikler kazanımları elde etmek için yeterli oldu mu?” sorularında ise her zaman değeri işaretlenmiştir.

Sonuç olarak, hutbe ve vaaz imam hatip tarafından sunulduğu ve cemaatin de izleyip dinlemesinden ibaret olduğu için bu maddelerle ilgili işaretlemeler hiçbir zaman ve kısmen olmuştur. Ancak öğrencilerin hutbe ve vaaz sunumuna yaklaşımları, ilgileri, geziyle ilgili düşünceleri olumlu olmuştur.

Tablo 16. Cami Musikisi Ünitesi Okul Dışı Öğrenme Etkinlikleri Gözlem Formu

Gözlem Tarihi: 25.03.2022					
Gözlem Yeri: Malatya Kernek Karagözlüler Camii					
Gözlem Süresi: 4 saat					
Gözlem Konusu: Cami Musikisi					
Gözlemci Adı Soyadı: Ahmet YAMAN					
Okul Dışı Gözlem Formu Maddeleri	Her Zaman (5)	Genellikle (4)	Kısmen (3)	Bazen (2)	Hiçbir Zaman (1)
1. Öğrenciler etkinliklere karşı ilgili miydi?	(x)	()	()	()	()
2. Öğrenciler etkinliklere aktif katıldı mı?	()	(x)	()	()	()
3. Etkinlikler sırasında soru sordular mı?	()	(x)	()	()	()
4. Etkinlikleri sonuna kadar takip ettiler mi?	(x)	()	()	()	()
5. Etkinliklere katılarak katkı sundular mı?	()	(x)	()	()	()
6. Etkinlikler esnasında yüz ifadeleri olumlu muydu?	(x)	()	()	()	()
7. Tüm öğrenciler geziye katılmaya istekli miydi?	(x)	()	()	()	()
8. Öğrenciler rehber öğreticiyle yeterli iletişim kura- bildiler mi?	(x)	()	()	()	()
9. Etkinlikler kazanımları elde etmek için yeterli oldu mu?	(x)	()	()	()	()

Gözleme ait frekans ve yüzde değerleri aşağıda verilmiştir

Tablo 17. Cami Musikisi Ünitesi Gözlem Formu Frekans ve Yüzde Değerleri

DEĞERLER	FREKANS	YÜZDE	TOPLAM YÜZDE
Genellikle	3	33,3	33,3
Her zaman	6	66,7	100
Total	9	100	

Tablo 17.'ye göre dokuz sorudan iki tanesi değerlendirmeye girmiştir. Üç soru genellikle (%33,3), altı soru da her zaman (%66,7) olarak işaretlenmiştir.

“Öğrenciler etkinliklere aktif katıldı mı?”, “Etkinlikler sırasında soru sordular mı?”, “Etkinliklere katılarak katkı sundular mı?” sorularında genellikle ifadesi işaretlenmiştir. Cami musikisi formları imam hatip ve müezzin tarafından sunulmuş, öğrenciler de imam ve müezzinin karşısında hilal şeklinde oturarak sunumları takip etmişlerdir. Öğrencilerin birkaçı hariç tamamı sunuma aktif katılmış, imam ve müezzine eşlik etmişler ve sunum sırasında musiki formlarıyla ilgili sorular sormuşlardır.

Diğer tüm maddelerle ilgili her zaman değeri işaretlenmiştir. Çünkü tüm öğrenciler geziye severek katıldı, ders etkinliklerine karşı ilgili, yüz ifadeleri mutluydu. Yaklaşık iki saat süren sunumları sonuna kadar ilgiyle takip ettiler. Rehber öğretmenlerle hem eğitim öncesinde hem eğitim sırasında hem de sonrasında iletişim kurdular. Eğitim sonrasında tek tek teşekkür ederek memnuniyetlerini dile getirdiler. Rehber öğretmenler bütün cami musikisi formlarını öğrencilere sundular.

Tablo 18. Cenaze Adabı Ünitesi Okul Dışı Öğrenme Etkinlikleri Gözlem Formu

Gözlem Tarihi: 06.05.2022					
Gözlem Yeri: Malatya BB Şehir Mezarlığı					
Gözlem Süresi: 3 saat					
Gözlem Konusu: Cenaze Adabı					
Gözlemci Adı Soyadı: Ahmet YAMAN					
Okul Dışı Gözlem Formu Maddeleri	Her Zaman (5)	Genellikle (4)	Kısmen (3)	Bazen (2)	Hiçbir Zaman (1)
1. Öğrenciler etkinliklere karşı ilgili miydi?	(x)	()	()	()	()
2. Öğrenciler etkinliklere aktif katıldı mı?	(x)	()	()	()	()
3. Etkinlikler sırasında soru sordular mı?	(x)	()	()	()	()
4. Etkinlikleri sonuna kadar takip ettiler mi?	(x)	()	()	()	()
5. Etkinliklere katılarak katkı sundular mı?	()	(x)	()	()	()
6. Etkinlikler esnasında yüz ifadeleri olumlu muydu?	()	(x)	()	()	()
7. Tüm öğrenciler geziye katılmaya istekli miydi?	(x)	()	()	()	()
8. Öğrenciler rehber öğreticiyle yeterli iletişim kurdular mı?	(x)	()	()	()	()
9. Etkinlikler kazanımları elde etmek için yeterli oldu mu?	(x)	()	()	()	()

Gözleme ait frekans ve yüzde değerleri aşağıda verilmiştir

Tablo 19. Cenaze Adabı Ünitesi Gözlem Formu Frekans ve Yüzde Değerleri

DEĞERLER	FREKANS	YÜZDE	TOPLAM YÜZDE
Genellikle	2	22,2	22,2
Her zaman	7	77,8	100
Total	9	100	

Tablo 19.'a göre dokuz sorudan iki tanesi değerlendirmeye girmiştir. Bir soru genellikle (%22,2), yedi soru da her zaman (%77,8) olarak işaretlenmiştir.

“Etkinliklere katılarak katkı sundular mı?” ve “Etkinlikler esnasında yüz ifadeleri olumlu muydu?” sorularında genellikle işaretlenmiştir. Birkaç öğrenci hariç tamamı, cenazenin yıkanmasından defnedilmesine kadar tüm eğitim etkinliklerini

ilgiyle takip etmişler ve aktif olarak katılıp katkı da sunmuşlardır. Yeterli katkı sunmayan öğrenciler hem günlüklerde hem de mülakatlarda, gerçek cenazelerin gasilhaneye gelmesinden ve yakınlarının ağlaşmasından dolayı olumsuz etkilendiklerini ve üzüldüklerini ifade etmiştir. Dolayısıyla bu durum yeterince katkı sunamamalarını açıklamaktadır.

Sonuç olarak birkaç öğrencinin olumsuz etkilenmesi dışında tüm öğrencilerin geziden ve gezide yapılan öğrenme etkinliklerinden memnun kaldığı; eğitim etkinliklerinin Cenaze Adabı ünitesindeki kazanımları elde etmek için yeterli olduğu söylenebilir.

4. Tartışma

Tartışma, sistematik olması ve daha iyi anlaşılabilmesi için nicel ve nitel veriler üç ana tema altında birbiriyle ilişkilendirilerek yapılmıştır.

Tablo 20. Okul Dışı Öğrenmenin Karma Yöntem Kapsamındaki Tartışma Başlıkları

OKUL DIŞI ÖĞRENME ETKİNLİKLERİ	Akademik başarı düzeyine etkisi
	Okul dışı öğrenmenin niteliği
	Okul dışı öğrenmenin psikolojik etkisi

4.1. Akademik Başarı Düzeyine Etkisi

Bu çalışmanın en temel problemlerinden biri, okul dışı öğrenme etkinliklerinin akademik başarıya etkisinin araştırılmasıdır. Bu çerçevede ön test, son test ve kalıcılık testleri çalışma grubuna uygulanmış; deney ve kontrol grubu arasında akademik başarı açısından anlamlı bir farklılık olup olmadığı belirlenmiştir.

Ön test puanlarına göre, kontrol ve deney grubu arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu sonuç, iki grubun da homojen ve deneysel araştırma için uygun nitelikte olduklarını göstermektedir.

Deney sonrası son test uygulanmış hem deney hem de kontrol grubunun ön testi ile son testi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Son test puanlarına göre grupları karşılaştırdığımızda, deney grubunun daha başarılı olduğu, dolayısıyla okul dışı öğrenme etkinliklerinin akademik başarıyı arttırmada, sınıf ortamında yapılan eğitime göre daha etkili olduğu söylenebilir. Bu değerlendirmeyi, deney ve kontrol gruplarının son test puanlarını kıyaslamak için yapılan bağımsız örneklemeler için t-testi sonuçları da teyit etmiştir. Araştırmada elde edilen bu sonucun, okul dışı öğrenmeyle ilgili yapılan diğer araştırma sonuçlarıyla paralellik arz ettiği söylenebilir. Nitekim yapılan araştırmalarda elde edilen sonuçlar, okul dışında yapılan eğitimsel etkinliklerin akademik başarıyı önemli şekilde arttırdığını (Balkan Kıyıcı & Atabek Yiğit, 2010; Blomberg, 1967; Bozdoğan, 2007; Bozdoğan & Kavcı, 2016; Bozdoğan & Yalçın, 2006; Griffin & Symington, 1997; Kulahgil, 2015; Ramey Gas-

sert, 1997; Rennie & McClafferty, 1996; Salmi, 1993; Şahin & Sağlamer Yazgan, 2013; Taşoğlu, 2010; Yavuz, 2012) göstermektedir.

Bu sonucu nitel bulgular da desteklemektedir. Deney grubuyla yapılan mülakatta öğrenciler, okul dışı öğrenme ortamlarının daha iyi ve detaylı öğrenme imkânı sağladığını, uygulamalı olduğu için daha fazla odaklandıklarını ve eğitimlerin daha etkili olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca deney süresince araştırmacı tarafından yapılan gözlemler de bu sonucu teyit etmektedir. Her üç uygulamada da öğrencilerin eğitimsel etkinlikleri ilgiyle takip ettikleri, sorular sordukları, etkinliklere aktif katıldıkları, gezi boyunca yüz ifadelerinin olumlu olduğu gözlenmiştir. Yine deney grubu öğrencilerinin geziyi değerlendirmek için yazdıkları günlüklerde geziyi, eğitimsel etkinlikleri, rehber eğitimcileri ve gezi mekânlarını beğendiklerini ifade etmişlerdir. Sonuç olarak, okul dışı öğrenmenin ilk elden öğrenme imkânı sağlaması, uygulamalı olması, öğrencilerin sürece aktif katılımlarının sağlanması vb. etkenlerden dolayı öğrencilerin derslere daha fazla ilgi gösterdikleri, daha iyi ve etkili öğrenme sağladıkları ve bunun sonucunda da akademik olarak sınıf ortamında yapılan öğrenmeye göre daha başarılı oldukları söylenebilir.

Son test yapıldıktan yaklaşık dokuz ay sonra kalıcılık testi uygulanmış hem deney hem de kontrol grubunun bilgileri unutmadıkları görülmüştür. Bu durum, okul dışı öğrenme veya okulda sınıf ortamında öğrenmenin kalıcılık üzerinde doğrudan bir etkisinin olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Literatürü incelediğimizde, okul dışı öğrenmenin daha kalıcı öğrenme sağladığına dair araştırma sonuçları (Anderson & Piscitelli, 2002; Falk & Dierking, 1997) olduğu gibi, kalıcılık yönünden okul dışı öğrenmenin bir fark oluşturmadığına dair araştırmalar (Bakioğlu, 2017; Bozdoğan, 2007; Yavuz, 2012) da bulunmaktadır.

4.2. Okul Dışı Öğrenmenin Niteliği

Yapılan araştırmalarda, okul dışı öğrenmenin akademik başarıyı arttırmadaki etkisine gerekçe olabilecek birçok niteliğine vurgu yapılmıştır. Okul dışı öğrenme ortamında yapılan eğitimlerin uzun yıllar sonra dahi hatırlandığı, dünyayı anlamlandırılmalarına katkı sağladığı (Anderson & Piscitelli, 2002; Falk & Storksdieck, 2005; Gerber, Cavallo, & Edmund, 2010; Guisasola, Morentin, & Zuza, 2005; Salmi, 2003), konuyu anlamalarını ve günlük hayatla ilişkilendirme düzeylerini arttırdığı (Ertaş, Şen, Parmaksızoğlu, & Şen, 2011) belirtilmiştir. Blomberg (1967)'e göre okul dışı öğrenme ortamları öğrencilere doğrudan öğrenme deneyimi sunmakta ve öğrenme için daha iyi bir ortam oluşturmaktadır.

Araştırmacının nitel verilerini oluşturan mülakatlarda, öğrenci günlüklerinde ve gözlemlerde okul dışı öğrenmenin öğrenme üzerindeki niteliğine işaret eden birçok bulguya rastlamak mümkündür.

Deney grubuyla yapılan mülakatta “Üç farklı okul dışı öğrenme etkinliği yaptık. Bu etkinliklerle ilgili genel görüşünüz nedir?” sorusu yöneltilmiştir. Cevaplara baktığımızda öğrencilerin okul dışı etkinliklerle ilgili tamamen olumlu konuştukları, olumsuz herhangi bir durumdan bahsetmedikleri görülmektedir. İç açıcı, sosyal aktivite, eğlenceli, anı olması gibi öznel yargıların yanında etkili, öğretici, kalıcı, faydalı, uygulamalı gibi deney grubunun kontrol grubuna kıyasla akademik açıdan

daha başarılı olmasını izah edecek ifadelerin çoğunlukta olduğu açıkça görülmektedir. Bu durumla alakalı olarak ön test, son test ve kalıcılık testi bulgularıyla katılımcıların verdiği cevapları birlikte değerlendirdiğimizde tutarlı bir sonucun çıktığını yani nicel ve nitel verilerin birbirini desteklediğini söylemek mümkündür.

Bazı araştırmalarda okul dışı öğrenme ortamlarının zevkli ve eğlenceli olmasının eğitimin önüne geçebileceği (Rennie & McClafferty, 1996, s. 35) ve öğrencilerin geziyi sadece bir oyuna indirgeyebileceğinden (Eshach, 2006, s. 167) bahsedilmektedir. Bu durum, okul dışı öğrenmeden beklenen eğitimsel hedeflerin gerçekleşmesini güçleştirebilecektir. Bu araştırma özelinde belirtilecek olursa, ifade edildiği gibi bir sorunla karşılaşılma, öğrenciler tüm eğitimsel etkinlikleri sonuna kadar ilgiyle takip etmişlerdir. Ancak genel olarak meseleye yaklaştığımızda bu tür sorunların olabileceği unutulmamalı, okul dışı gezilerinin sadece zevkli ve eğlenceli bir gezintiden veya oyundan ibaret olmaması için iyi planlama yapılmalı, gerekli tedbirler alınmalıdır.

Okul dışı öğrenmeyle ilgili öğrencilerin düşünceleri, başarı testi verileriyle, öğrenci günlükleriyle ve gözlemlerle örtüşmekte, nicel ve nitel tüm veriler birbirini desteklemektedir. Deney sonrası yazılan günlüklerde öğrencilerin büyük çoğunluğu eğitimcileri (15 K), gezi mekânını (14 K), ders etkinliklerini (14 K) ve gezi etkinliğini (11 K) beğendiklerini ifade etmişlerdir. İfadeler okul dışı öğrenmenin niteliğiyle ilgili belirtilen özellikleri destekler mahiyettedir. Birçok öğrenci de buna benzer ifadelerle geziyi değerlendirmişlerdir. Deney boyunca yapılan gözlemlerde de tüm öğrencilerin ders etkinliklerini sonuna kadar ilgiyle takip ettikleri, sorular sordukları, etkinliklere katkı sundukları, yüz ifadelerinin daima olumlu olduğu tespit edilmiştir.

4.3. Okul Dışı Öğrenmenin Psikolojik Etkisi

Mülakat, öğrenci günlükleri ve gözlemlerde elde edilen bulgular okul dışı öğrenmenin öğrenciler üzerinde motivasyon, heyecan, özgüven, cesaret ve ilgi gibi psikolojik anlamda genellikle olumlu, kısmi olarak da olumsuz etki yaptığını göstermektedir.

“Okul dışı öğrenme etkinlikleri, üç ünitenin uygulanması hususunda herhangi bir özgüven sağladı mı? sorusuna katılımcılar, yapabileceğime inandım (9), kısmen yapabilirim (3), cesaretlendirdi (1), etkilendim (1), bakış açım değişti (1), öğrenme isteği oluştu (1), teşvik edici oldu (1), olumsuz etkiledi (1) ve cesaret edemem (1) şeklinde 8 farklı toplamda 19 cevap vermişlerdir. Bazı öğrenciler soruya birden fazla cevap vermiştir. En fazla “Yapabileceğime inandım.” cevabı verilmiştir. Buna göre dokuz öğrenci, daha önce yapamazken okul dışında yapılan eğitimlerden sonra artık gerektiğinde hutbe ve vaaz verebileceklerini, cami musikisiyle ilgili başta ezan olmak üzere diğer cami musikisi formlarını uygulayabileceklerini, cenaze adabıyla ilgili işlemleri yapabileceklerini ifade etmişlerdir. Üç öğrenci, üç ünitenden bir kısmını yapabileceklerini belirtmiştir. Bunlardan ikisi hutbe ve vaaz ile cami musikisi formlarını uygulayabileceklerini ancak cenaze adabıyla ilgili işlemleri kesinlikle yapamayacaklarını ifade etmişlerdir. Bir öğrenci ise di-

ğerlerinin aksine hutbe ve vaaz ile cami musikisini yapamayacağını, sadece cenaze adabıyla ilgili işlemleri yapabileceğini belirtmiştir. Cenaze adabıyla ilgili işlemleri yapamayacağını söyleyen öğrencilerden biri aynı zamanda cenazeyle ilgili yapılan uygulamalardan olumsuz etkilendiğini, o yüzden kesinlikle yapamayacağını belirtirken bir diğer öğrenci cenazeyle ilgili işlemleri yapmaya kesinlikle cesaret edemeyeceğini ifade etmiştir.

Okul dışı öğrenme etkinliklerinin öğrencilere uygulama yapmaları konusunda özgüven kazandırdığı, buna mukabil bir öğrencinin Cenaze Adabı ünitesi için yapılan şehir mezarlığı gezisinde cenazenin yıkanıp kefenlenmesi konusu işlenirken olumsuz etkilendiğini ve cenaze işlerini yapmaya kesinlikle cesaret edemeyeceğini ifade etmesi olumsuz etkiye örnek olarak düşünülebilir.

Yine öğrencilere “Okul dışı öğrenme gezileri, konuları öğrenmeyle ilgili bir heyecan ve motivasyon sağladı mı?” sorusu yöneltilmiştir. Soruya motivasyon sağladı (10), heyecanlandırdı (11) ve merak uyandırdı (1) şeklinde üç farklı, toplamda da 22 cevap verilmiştir. K2, K3, K4, K6, K7, K8, K9, K10 ve K13 isimli öğrenciler okul dışı gezilerinin öğrenmeleri üzerinde hem motivasyon hem de heyecan sağladığını belirtmişlerdir. Salmi (1993) de yaptığı çalışmada, bilim merkezlerine yapılan okul dışı gezilerinin, öğrencilerin içsel motivasyonlarını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Öğrenci günlüklerinde de okul dışı öğrenmenin psikolojik olarak genellikle olumlu, kısmi olarak da olumsuz etkilerini görmek mümkündür. Öğrenciler Cami Musikisi gezisi için yazdıkları günlüklerde

- Yeni bilgiler öğrendim (15 K).
- Eğitimcileri beğendim (15 K).
- Gezi mekânını beğendim (14 K).
- Ders etkinliklerini beğendim (14 K).
- Gezi etkinliğini beğendim (11 K), şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Verilen ifadeler genel olarak değerlendirildiğinde, yapılan okul dışı eğitim-sel gezilerin öğrencilere hem akademik açıdan yeni bilgiler öğrenme imkânı sağladığı hem de geziyi, okul dışı öğrenme mekânını, rehber eğitimcileri, eğitimsel etkinlikleri beğenmeleri noktasında onlara keyifli bir öğrenme ortamı sağladığı söylenebilir. Özellikle yeni bilgiler öğrendiklerine vurgu yapmaları, onların öğrenme konusunda motive olduklarını, dolayısıyla okul dışı öğrenmenin motivasyon kazandırmada etkili olduğunu göstermektedir. Cenaze Adabı gezisi için öğrenciler:

- Yeni bilgiler öğrendim (15 K).
- Ders etkinliklerini beğendim (9 K).
- Gezi etkinliğini beğendim (8 K).
- Manevi olarak katkı sağladı (6 K).
- Pratik yetenek kazandım (5 K).
- Yanlış bilgilerimi düzelttim (4 K).
- Üzüldüm (4 K).
- Duygularım alt üst oldu (2 K), şeklinde fikirlerini belirtmişlerdir.

Günlük yazan 18 öğrenciden dördü, cenazenin yıkanması ve kefenlenmesinin, gasilhanede gerçek ölümlerle karşılaşmalarının kendilerini üzdüğünü ve bundan olumsuz etkilendiklerini ifade etmişlerdir ikisi de mezarlıktaki “her canlı ölümü tadacaktır” yazısından ve cenaze işlerinden dolayı “duygularım alt üst oldu” ifadesini kullanmıştır..

Bu verileri bütüncül olarak değerlendirdiğimizde, okul dışı gezilerinin öğrenme üzerinde psikolojik olarak olumlu katkı sunduğu, öğrencileri motive ettiği söylenebilir. Çünkü ön test puanlarıyla son test puanlarını karşılaştırdığımızda, son test puanlarındaki artış, öğrencilerin “yeni bilgiler öğrendim.”, “yanlış bilgilerimi düzelttim.” gibi ifadelerle örtüşmektedir. Öğrencilerin geziyi, ders etkinliklerini, rehber öğreticileri, gezi mekânlarını beğendiklerini ifade etmeleri de iyi planlandığı takdirde okul dışı öğrenmenin hem dersleri hem de işlenen konuları severek, beğenerek takip etmelerini sağladığını, bunun da akademik başarıyı arttıracığı söylenebilir. Ayrıca akademik başarıyı arttırmasının yanında manevi olarak katkı sağlaması da bir başka olumlu katkıdır. İnanç ve dindarlık açısından meseleye baktığımızda, iyi planlanmış bir okul dışı gezisinin dinin öğretilmesi konusunda çok olumlu etki yapacağı söylenebilir.

Sonuç olarak mülakattan, öğrenci günlüklerinden, gözlemlerden ve akademik başarılarından elde edilen bulgular; okul dışı öğrenmenin öğrencilere dersleri sevdirmeye ve ilgiyle takip etmeye, öğrenme konusunda motive etmeye ve heyecanlandırmaya, uygulama konusunda cesaretlendirme ve özgüven aşılama gibi psikolojik açıdan olumlu etkilerde bulunduğunu göstermektedir.

Sonuç

Ülkemizde din öğretiminin yapıldığı en önemli kurumlardan biri de imam hatip liseleridir. Kuruluşundan günümüze kadar toplumun din eğitimi ihtiyacını karşılamasının yanında din görevlisi yetiştirme misyonunu da yerine getiren imam hatip liseleri bugün de önemini sürdürmektedir. Başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere Tefsir, Hadis, Fıkıh, Arapça, Siyer, Kelam gibi birçok meslek derslerinin yer aldığı imam hatip liselerinde okutulan en önemli alan derslerinden biri de Hitabet ve Mesleki Uygulama dersidir. 11. sınıfta haftada iki saat olarak okutulan Hitabet dersiyse İHL öğrencilerine din görevliliği formasyonu kazandırılması amaçlanmaktadır.

İHL Hitabet ve Mesleki Uygulama dersi örneğinde din öğretiminde okul dışı öğrenme ortamlarının kazanımların gerçekleşme düzeyine etkisinin araştırıldığı bu çalışma gerek veri çeşitliliği gerekse üç ünitenin araştırma kapsamına alınmasıyla temel problemin detaylı bir şekilde incelenmesine olanak sağlamıştır. Araştırma boyunca paralel olarak toplanan nicel ve nitel veriler ayrı ayrı analiz edilmiş ancak tartışma kısmında birleştirilerek birlikte değerlendirilmiştir. Değerlendirmede nicel ve nitel verilerin birbirini desteklediği, aralarında herhangi bir çelişkinin olmadığı belirlenmiştir.

Çalışma sonunda elde edilen bulgular ve değerlendirmeler ışığında, okul dışı öğrenmenin kazanımların gerçekleşmesine birçok açıdan olumlu katkı sunduğu

sonucuna varılmıştır. Bunlardan ilki, okul dışı öğrenme akademik başarıyı sağlama da okulda klasik yöntemlerle gerçekleştirilen öğrenmeden daha etkilidir. İkinci si, okul dışı öğrenme okuldaki öğrenmeye kıyasla daha anlamlı, etkili ve detaylı öğrenme imkânı vermekte; daha zevkli ve uygulamalı öğrenme ortamı sunmaktadır. Üçüncü olarak, okul dışı öğrenme, öğrenme sürecine dersleri sevdirmeye ve ilgiyle takip etmeye, öğrenme konusunda motive etmeye ve heyecanlandırma, uygulama konusunda cesaretlendirme ve özgüven aşılama gibi psikolojik açılardan birçok olumlu katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak okul dışı öğrenme, dersin hedeflerinin kazandırılmasında bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alanlarda anlamlı düzeyde katkı sağlamaktadır. Bu sonuçlar, konuya ilişkin benzer çalışmaların sonuçlarıyla örtüşmektedir. Eğitimde istenen hedeflere ulaşmanın en önemli yollarından biri de uygun öğretim yöntemi ve teknikleri kullanmaktır. Öğrenme üzerinde birçok açıdan olumlu katkısı bilimsel araştırmalarla tespit edilen ve uygulanması önerilen okul dışı öğrenme yönteminin, din eğitimi uygulamalarında da kullanılması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Okul dışı öğrenme yönteminin okullarda uygulanabilmesi için Millî Eğitim Bakanlığı'nın bu konuda ciddi adımlar atması, ünite/konu/kazanım çerçevesinde öğretim programlarında tüm detaylarıyla yönlendirmeler yapması, öğretmenleri bilinçlendirmek için seminer ve kurslar düzenlemesi önerilmektedir. Öğretmenlerin de bu konuda duyarlı olmaları ve yöntemi etkin bir şekilde kullanabilmek için gerekli formasyonları kazanmaları gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca din öğretiminde okul dışı öğretimle ilgili ciddi boşluklar olduğu, dolayısıyla bu konuda birçok çalışma yapılabileceği araştırmacıların dikkatine sunulmaktadır.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Author Contribution / Yazar Katkısı: *Research design / Çalışmanın tasarlanması:* RK (%50), FD (%50); *Literature review / Literatür taraması:* AY (%50), RU (%50); *Data collection / Veri toplama:* AY (%50), RU (%50); *Data analysis / Veri analizi:* AY (%50), RU (%50); *Writing the article / Makalenin yazımı:* AY (%50), RU (%50); *Revision the article / Makale revizyonu:* AY (%50), RU (%50)

Kaynakça

- Akgündüz, Hasan. Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi. İstanbul: Ulusal yayınları, 1997.
- Akyüz, Yahya. Türk Eğitim Tarihi. İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.
- Anderson, David - Piscitelli, Barbara. "Parental recollections of childhood museum visits". Museum National 10/4 (2002), s. 26-27.
- Aruç, Numan. "İbn Rüşd". Klasik İslam Eğitimcileri, ed. Mustafa Köylü - Ahmet Koç, (s. 337-375). İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Bakioğlu, Büsra. 5. Sınıf Vücudumuz Bilmecesini Çözelim Ünitesinin Okul Dışı Öğrenme Ortamı Destekli Öğretiminin Etkililiği. Amasya: Amasya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Balkan Kıyıcı, Fatime - Atabek Yiğit, Elif. "Sınıf Duvarlarının Ötesinde Fen Eğitimi: Rüzgar Santraline Teknik Gezi". Journal of Science Education 2/1 (2010), s. 225-243.
- Başaran, Mehmet. Köy Enstitüleri. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları. 4. Basım, 2006.
- Bayraktar, Mehmet Fatih. "Muhammed İbn Sahnun". Klasik İslam Eğitimcileri, ed. Mustafa Köylü - Ahmet Koç,, (s. 19-34). İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016
- Bayraktar, Muhammet Mustafa - Bozer Bayraktar, Saliha. "Din Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamlarının İncelenmesi: Kırşehir Kültür Varlıkları ve Sanat Eserleri Örneği". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi, 7/2 (2023), s. 315-339.
- Blomberg, Karin. Direct Experience Teaching in the out of Doors. Minneapolis: University Of Minnesota, 1967.
- Bozdoğan, Aykut Emre. Bilim ve Teknoloji Müzelerinin Fen Öğretimindeki Yeri ve Önemi. An-kara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Bozdoğan, Aykut Emre - Kavcı, Ali. "Sınıf Dışı Öğretim Etkinliklerinin Ortaokul Öğrencilerinin Fen Bilimleri Dersindeki Akademik Başarılarına Etkisi". Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi, 2/1(2016), s. 13-30.
- Bozdoğan, Aykut Emre - Yalçın, Necati. "Bilim Merkezlerinin İlköğretim Öğrencilerinin Fene Karşı İlgi Düzeylerinin Değişmesine Ve Akademik Başarılarına Etkisi: Enerji Parkı". Ege Eğitim Dergisi, 7/2 (2006), 95-114.
- Büyüköztürk, Ş. (2013). Veri Analizi El Kitabı. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 16. Basım, 2013.
- Büyüköztürk, Şener vd. Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 12. Basım, 2012.
- Creswell, John W. Araştırma Deseni. Ankara: Eğiten Kitap, 3. Basım, 2017.
- Çelik, Rahime - Evcimik, Sare. "Okul-cami Buluşması Projesi Üzerine Nitel Bir Araştırma". Diyanet İlmi Dergi, 57/1 (2021), 457-486.
- Dam, Hasan. "Farabi". Klasik İslam Eğitimcileri, ed. Mustafa Köylü - Ahmet Koç. 38-86. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Demir, Galip. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Ahilik. İstanbul: Sade Ofset Matbaası, 2. Basım, 2000.
- Ekinci, Yusuf. Ahilik. Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık, 12. Basım, 2012.
- Ekinci, Zeynep. İnfomal Öğrenme Ortamlarının 4. Ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersindeki Başarı ve Tutum Düzeylerine Etkisi. İstanbul: Marmara Üniversitesi ve İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ortak Yüksek Lisans Programı, Sosyal Bilimler Enstitüsü / Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Ergin, Osman Nuri. (1977). Türkiye Maarif Tarihi (Cilt 5). İstanbul: Eser Matbaası.
- Ergün, Mustafa. Atatürk Devri Türk Eğitimi. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi., 1982.
- Ertaş, Hülya vd. "Okul Dışı Bilimsel Etkinliklerin 9. Sınıf Öğrencilerinin Enerji Konusunu Günlük Hayatla İlişkilendirme Düzeyine Etkisi". Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen Ve Matematik Eğitimi Dergisi, 5/2 (2011),178-198.
- Eshach, Haim. Science literacy in primary schools and pre-schools. Dordrecht : Springer,

- 2006.
- Falk, John - Dierking, Lynn. "School field trips: Assessing their long-term impact", Curator, 40/3 (1997), 211-218.
- Falk, John - Storksdieck, Martin. "Using the Contextual Model of Learning to Understand Visitor Learning from a Science Center Exhibition". Science Education, 89/5 (2005), s. 744-778.
- Fayda, Mustafa. (2024, Haziran Pazartesi). Bedevi. TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bedevi> adresinden alındı
- Gerber, Brian vd. "Relationships among informal learning environments, teaching procedures and scientific reasoning ability". International Journal of Science Education, 23/5 (2010), 535-549.
- Göküş, Şeref. "Din Öğretiminde Gezi-Gözlem Yöntemi ve Bir Uygulama Örneği". TYB Akademi, 28 (2020), 115-144.
- Griffin, Janette - Symington, David. "Moving from task-oriented to learning-oriented strategies on school excursions to museums". Science Education, 81 (1997), 763-779.
- Guisasola, Jenaro vd. "School Visits to Science Museums and Learning Sciences: A Complex Relationship". Physics Education, 40/6 (2005), 544-549.
- Güngör, Ali. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Sınıf Dışı Öğrenme Ortamları Konusundaki Görüşleri". Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 27/2 (2022), 175-197.
- Gürbüz, Said - Şahin, Faruk. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları, 2016.
- Karaatlı, Meltem. Verilerin Düzenlenmesi ve Gösterimi. Şeref Kalaycı içinde, SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 5. Basım, 2010.
- Koç, Ahmet. "İhvan-ı Safa". Klasik İslam Eğitimcileri, ed. Mustafa Köylü - Ahmet Koç. 91-122. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Kösa, Temel. Yarı Deneysel ve Tek Durumlu Tasarımlar. Seluk Beşir Demir içinde, Eğitim Araştırmaları Nicel Nitel ve Karma Yaklaşımlar. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 4. Basım, 2014.
- Köylü, Mustafa. "İbn Haldun". Klasik İslam Eğitimcileri, ed. Mustafa Köylü - Ahmet Koç. 515-536. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2006.
- Kulalığil, Armağan. Sınıf Dışı Öğrenme Ortamlarında Gerçekleşen Öğretim Uygulamalarının 5. Sınıf Fen Bilimleri Dersinde Öğrencilerin Akademik Başarı, Yaratıcılık ve Motivasyonlarına Etkisi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Okur Berberoğlu, Emel - Uygun, Selçuk. "Sınıfdışı Eğitimin Dünyadaki ve Türkiye'deki Gelişim Durumunun Örgün ve Yaygın Eğitim Kapsamında İncelenmesi". Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9/2 (2013), 32-42.
- Özmen, Haluk. Deneysel Araştırma Yöntemi. Haluk Özmen - Orhan Karamustafaoğlu içinde, Eğitimde Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Porman, Peter. (2024, Haziran Pazartesi). Tıp. TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tip#1> adresinden alındı
- Ramey Gassert, Linda. "Learning science beyond the classroom". The Elementary School Journal, 97/4 (1997), 433-450.
- Rennie, Leonie - McClafferty, Terence. "Science Centres and Science Learning". Studies in Science Education, 27/1 (1996), 53-98.
- Salmi, Hannu Sakari. (1993). Science centre education: Motivation and learning in informal education. (Doctoral Dissertation). University of Helsinki, Department of Teacher Education. Helsinki, Finland.
- Sarı, Nil. (2024, Haziran Pazartesi). Osmanlı dönemi tıp. TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tip#2-osmanli-donemi> adresinden alındı
- Serin, Ekrem. İlköğretim İkinci Kademe Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Gezi-Gözlem ve İnceleme Yönteminin Uygulanma Durumu (Şanlıurfa Örneği). Kayseri: Er-ciyes Üni-versitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.

- Şahin, Fatma - Sağlamer Yazgan, Burcu. "Araştırmaya Dayalı Sınıf Dışı Laboratuar Etkinliklerinin Öğrencilerin Akademik Başarısına Etkisi". Sakarya University Journal of Education, 3/3 (2013), 107-122.
- Şen, Ahmet İlhan. Okul dışı öğrenme ortamları. Ankara: Pegem Akademi, 2019.
- Taşoğlu, Murat. Coğrafya Öğretiminde Okul Dışı Etkinliklerin Öğrencinin Akademik Başarısına Etkisi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Tekingür, Sadık. Kur'anî ve Akli Düşünme Süreçleri. Ankara: İksad Yayınevi, 2022.
- Temür, Gülfer. İnceleme ve Çalışma Gezilerinin İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Amaçlarını Gerçekleştirmesine Katkısı. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, 2007.
- Tosun, Cemal. "Din Öğretiminde Gezi Gözlem Yöntemi". Din Öğretimi Dergisi, 40 (1993), 23-32.
- Yavuz, Melike. Fen Eğitiminde Hayvanat Bahçelerinin Kullanımının Akademik Başarı ve Kaygıya Etkisi Ve Öğretmen-Öğrenci Görüşleri. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Yıldırım, Ali, - Şimşek, Hasan. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (11 baskı). Ankara: Seçkin Yayınları, 2018.
- Yılmaz, Yasin. Kanuni Vakfıyesi Süleymaniye Külliyesi . Ankara: Vakıflar genel Müdürlüğü Yayınları, 2008.
- Yücel, Tahsin. Her Yönüyle Köy Enstitüleri. İzmir: Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Yayınları, 2022.